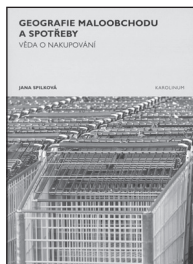

LITERATURA

J. Spilková: Geografie maloobchodu a spotřeby. Věda o nakupování.

Karolinum, Praha 2012, 245 s. ISBN 978-80-246-1951-4.

Geografie maloobchodu patří mezi klasické disciplíny socioekonomické geografie s širokou výzkumnou základnou především v zemích s rozvinutým tržním hospodářstvím. V Česku, ale i v dalších postsocialistických zemích, se této disciplíně věnuje relativně úzký okruh geografů. Patří mezi ně také kolegyně Spilková, reprezentující pražskou geografii, které nedávno vyšla souhrnná publikace, výstižně nazvaná „Geografie maloobchodu a spotřeby. Věda o nakupování“. Autorka zde propojila lokační geografii maloobchodu s behaviorálním přístupem, který v závěru vyúsťuje ve formulo-

vání poznatků o geografii spotřeby a spotřební společnosti. Jde dle mého názoru o dobře zvládnutý záměr autorky, který zároveň poukazuje na to, že současná sociální geografie má široký interdisciplinární záběr a může být široce akceptovanou vědou.

Publikace je založena jednak na excerpci poměrně širokého spektra odborné literatury, jednak na výsledcích výzkumu, které již dříve autorka prezentovala ve svých článcích. Dodejme, že některé z nich byly publikovány v renomovaných zahraničních i domácích časopisech. Publikace je rozdělena celkem do sedmi kapitol, každá z nich v závěru obsahuje seznam doporučené a použité literatury. Kromě poslední kapitoly vložila autorka do obsahu každé z kapitol hlavní výsledky výzkumů, které v minulosti uskutečnila a které vhodně doplňují rozbor řešené problematiky. Jde o čtenářsky zdařilou kompozici vědecké publikace.

První tři kapitoly se zabývají otázkami lokalizace maloobchodu a z toho vyplývajících podmínek pro obchodní urbanismus. V úvodu nejdříve autorka shrnuje základní poznatky lokalizačních teorií ve vztahu k umístování maloobchodních prodejen v území, následně rozvíjí diskuzi nad lokalizačním rozhodováním investorů. Upozorňuje, že ačkoliv se lokalizační rozhodování o nákupních centrech děje na základě tradičních modelů, v současné době maloobchodní investoři stále více upřednostňují modely, které vycházejí z analýzy tržní oblasti. Tato zajímavá část první kapitoly je dále rozvíjena situační analýzou lokalizace nových maloobchodních formátů v Česku během transformačního období.

Druhá kapitola nazvaná „Plánování maloobchodu“ se zabývá specifickými problémy, jaké přináší rozvoj velkoplošné maloobchodní sítě. Ukazuje na úpady městských center, vznik potravinových pouští, dopravních kongescí, záborů půd, vliv nákupních center na podnikatelské prostředí atd. Současně autorka připomíná, že řada vyspělých zemí EU rozhodně neponechává rozvoj maloobchodu pouze na tržních mechanismech, ale že ho cíleně plánuje a reguluje. Regulativy jsou v jednotlivých zemích různé a mají vesměs podobu velikostních omezení, za kterých lze realizovat výstavbu velkoplošné prodejny. Závěrem druhé kapitoly se autorka dotýká problematiky plánování a regulace rozvoje

maloobchodu v Česku. Přináší několik konkrétních zjištění o tom, jak například v Praze nekoordinovaně vyrůstají nákupní centra, aniž by legislativa dokázala tento rozvoj usměrnit. Na jedné straně paradoxní, na druhé straně běžná praxe v Česku, jak se lze o tom přesvědčit nejen čtením této pasáže.

Následující kapitola diskutuje možnosti, kterak regulovat rozvoj maloobchodu v praxi pomocí konkrétních plánovacích nástrojů. Těmi jsou myšleny studie, které jsou zpracovány ještě před výstavbou velkoplošné prodejny a jež řeší nejen dopady na dopravu či životní prostředí, ale rovněž dopady ekonomické a fiskální. Jak autorka poznamenává, studie jsou vesměs požadovány v případech, že navrhovaný projekt překročí určitou velikost. Za tímto účelem představuje detailně princip konstrukce a využití studie RIA (Retail Impact Assessment), jejíž původ je ve Velké Británii, kde se používá v plánování maloobchodu. Velmi kvitují podrobnost, s jakou jsou jednotlivé aspekty studie RIA zpracovány, včetně diskuze o problematických aspektech studie. Těmi autorka rozumí nedostatek relevantních dat o maloobchodu, o obratech maloobchodníků nebo nestrannost při zpracování studie. V závěru třetí kapitoly seznamuje autorka čtenáře s výsledky vlastního výzkumu z nedávné doby. Šlo o šetření mezi více než sedmi sty stavebními úřady v celém Česku s cílem zjistit aktuální a výhledový stav rozvoje velkoplošného maloobchodu na dotčeném území a pak také znalost studie RIA a názory na její využití v české plánovací praxi. Výsledky jsou velmi zajímavé a rozhodně stojí za to se s nimi seznámit.

Ve čtvrté kapitole se autorka zaměřila na nákupní chování, které bývá explicitně spojeno s budováním velkoplošných prodejen a celkovými změnami v maloobchodě. Nesoustředí se jen na domácí prostředí a proměnu nákupních preferencí českých domácností během uplynulých transformačních let, zabývá se širšími souvislostmi utváření specifických nákupních zvyklostí. Přehlednou formou představuje typologii nakupujících a upozorňuje na vícerozměrnost klasifikace nákupního chování. Dále hodnotí motivace v procesu utváření nákupního chování. Využívá přitom četných zahraničních přístupů a následně pak sama, na základě vlastního výzkumu, prezentuje hlavní poznatky o nově se formujícím trendu rekreačního nakupování v Česku. Autorka v létě 2009 provedla prostřednictvím internetu dotazníkový výzkum, v rámci něhož získala odpovědi více než dvě stě dvaceti respondentů, návštěvníků nákupních center. Opět se zde setkáváme s celou řadou zajímavých výsledků, např. že doba strávená v nákupním centru roste s klesající velikostí města. Složitost výzkumu nákupního chování uzavírá autorka subkapitolou „Geodemografické systémy“, ve kterých mimo jiné akcentuje úlohu geografie při vytváření prostorově definovaných segmentačních schémat, mající obchodníkům pomoci vyhledat jejich zákazníky.

Že je nákupní centrum symbolem moderní konzumní společnosti a fenoménem současnosti, o tom snad nikdo nepochybuje. Autorka věnuje tomuto tématu hned dvě následující kapitoly. Pátá kapitola nejdříve vysvětluje samotný princip vzniku a fungování nákupních center, a to včetně mixu nájemců, který je velmi důležitým aspektem dobře fungujícího nákupního centra. V následující subkapitole se seznámíme s nákupním centrem jako prostorem, jež má svou unikátní atmosférou vyvolávat v návštěvnících spotřebu. Jak posléze zjistíme, jde o promyšlenou marketingovou strategii developerů, kterou dobře ilustruje příklad světově proslulého Mall of America v USA. Autorka pak ve své studii ukazuje fyzické prostředí tří pražských nákupních center, kde jako zúčastněný

pozorovatel sledovala významy a archetypy nákupního prostoru. Jde o zajímavé čtení a zároveň poučení, že v nákupních centrech rozhodně nejsme svobodně se rozhodujícími zákazníky. Závěrečná subkapitola je věnována problematice mládeže v nákupních centrech. Jde o nový společenský fenomén v Česku, který autorka potvrzuje vlastním výzkumem. Hovoří o tzv. českých „mall junkies“ a všímá si hlavních rysů volnočasových aktivit české mládeže v nákupním centru.

Kapitola s pořadovým číslem šest je orientována na mikrogeografii maloobchodu. Za tímto účelem se autorka soustředila na mikroprostory nákupního centra a koncept environmentální psychologie. Jde o přístup ve výzkumu spotřebitelského chování, který je rovněž využíván v marketingu nákupních center. Postupně se odvíjí obraz nákupního centra jako vysoce sofistikovaného prostoru pro spotřebu, počínaje jeho vnějším uspořádáním, přes pravidla uspořádání interiéru, až po jeho celkový design, odpovídající požadavkům konkrétních skupin nakupujících. Nakonec se čtenář dozví, jak by mělo vypadat efektivní uspořádání maloobchodního prostoru v nákupním centru. Autorka v této souvislosti odkazuje na Zippfovo pravidlo nejmenší námahy, které vysvětluje i to, že není problém jakkoliv manipulovat se zákazníky v jejich pohybu po nákupním centru. Následně jsou prezentovány klíčové poznatky z výzkumu, který autorka realizovala na podzim roku 2011 v jednom pražském nákupním centru. Šlo o výzkum, který měl odhalit skutečnosti v pohybu zákazníků po nákupním centru, nejdříve na základě dotazování respondentů, poté sledováním jejich pohybování se mezi obchody nákupního centra. Na závěr je text doplněn o informace z předchozího výzkumu, který se týkal pohybu zákazníků na křižovatkách v obchodním centru.

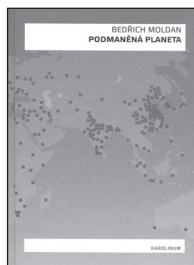
V závěrečné kapitole se autorka obrací k podstatě spotřeby a formování spotřebitelské společnosti. Nejdříve vede diskurz o historii spotřeby a poté přibližuje základy studia spotřeby a spotřebitelské společnosti. Obě tyto subkapitoly jsou kvalitním teoretickým backgroundem, podobně jako následující subkapitola rozvíjející přirozenost vazby geografie a spotřeby. V další části textu uvádí autorka příklad města jako odvěkého prostoru pro uskutečňování spotřeby. Tuto na první pohled nanejvýš logickou vazbu posouvá až do současné fáze postmoderního města, charakteristického novými vzorci spotřeby vlivem globalizace. Následují další příklady, kterými chce autorka ukázat, jak různorodá může být geografie spotřeby i jaké možnosti se otevírají pro geografický výzkum: geografie jídla a pití nebo alternativní spotřeba. Tyto ilustrace nepotřebují dalšího komentáře, jsou výmluvné samy o sobě.

Posuzovaná publikace Jany Spilkové je moderní a je současná. Jde o kvalitní vědeckou práci, zdařile propojující tradiční geografii maloobchodu s relativně mladou geografii nakupování a spotřeby. Každé z témat objevujících se v publikaci je zajímavé a stojí za to se s ním seznámit. Věřím, že si publikace najde své čtenáře, a to nejen mezi geografy.

*Zdeněk Szczyrba, Univerzita Palackého v Olomouci,
e-mail: zdenek.szczyrba@upol.cz*

B. Moldan: Podmaněná planeta.

Karolinum, Praha 2009, 419 s. ISBN 978-80-246-1580-6.

Publikace uznávaného environmentalisty Bedřicha Moldana přibližuje v pěti oddílech velmi širokou problematiku týkající se životního prostředí a roli člověka jako jeho podmanitele. Nutno podotknout, že v současné době vychází celá řada obdobných publikací spíše v cizích jazycích, ale i tak by bylo přínosné zmínit některé informace, které pocházejí z děl českých autorů, např. Nováčka (2010; Udržitelný rozvoj). Jak autor předesílá v předmluvě, jsme svědky stupňujícího se vlivu lidské společnosti na všechny krajinné složky v celoplanetárním měřítku. Proto ani není možné v rámci

jedné publikace detailně postihnout proměnu krajiny a civilizace, která se nám odehrává před očima. Toho si je vědom také autor, a proto nabízí spíše přehled nejpalčivějších témat, která s danou problematikou souvisejí. Úvodem je důležité podotknout, že kniha byla vydána v roce 2009, tedy v době, kdy ještě nebylo možné zahrnout aktuální dopady či scénáře, které způsobila finanční krize v USA.

Celá publikace je členěna do pěti oddílů (Žijeme v antropocénu, Udržitelný rozvoj a přírodní služby, Stav biosféry, Odpovědi a Epilog), které informují o konkrétních tématech, a i když na sebe částečně odkazují, vystupují spíše odděleně. Vlastní strukturou tak nabízí čtenářům spíše přehled o náplni jednotlivých směrů environmentalistiky ve spolupráci s provázanými obory. První oddíl, Žijeme v antropocénu, představuje celou řadu aspektů, které dokumentují, jak je člověk na přírodě závislý. Předkládá historický vývoj civilizací, diskutuje otázky demografického přechodu a rozvíjí otázky potřeby přírodních zdrojů. Autor používá celou řadu mezinárodně dostupných statistik a ukazatelů, čímž čtenářům zároveň nabízí další zdroje potřebných informací. S ohledem na přemíru dat a informací zobecňuje jednotlivá tvrzení, která dokládá detailními tabelárními, grafickými či mapovými neverbálními prvky. Nevýhodu v tomto sledu řazení informací ovšem spatří čtenáři, kteří nemají o těchto převážně geografických tématech fundované znalosti. Tak jim například rámeček věnovaný demografickému přechodu nesdělí podstatné důvody a příčiny historického pozadí přirozeného vývoje obyvatelstva, které jsou nezbytné pro porozumění vývoje nároků lidské civilizace vzhledem k přírodním zdrojům.

Druhý oddíl, Udržitelný rozvoj a přírodní služby, zmiňuje koncepty udržitelného rozvoje deklarované Stockholmskou deklarací, konferencí z Rio de Janeiro aj., dokládá environmentální kritéria environmentálního pilíře regionálního rozvoje a představuje přírodní (ekosystémové) služby. Oproti dalším oddílům je tento velmi stručný a skoupý na detail, ale velmi přehledně nastiňuje klasifikaci ekosystémových služeb, které obohatí znalosti mnohým zájemcům o tuto problematiku, jimž nejsou známy. Velkým přínosem jak také časté odkazování, ale i začlenění informací z publikace Millennium Ecosystem Assessment, která je, včetně jejího českého překladu, dostupná na internetu.

Třetí oddíl, Stav biosféry, se věnuje jednotlivým přírodním složkám krajinné sféry. Ačkoliv by název oddílu spíše měl odkazovat na otázky týkající se biotického prostředí, věnuje se autor všem geosférám planety Země. Ku prospěchu věci však nejsou jednotlivé kapitoly pojmenovány názvy jednotlivých geosfér,

ale vždy je vyzdvížena určitá část, která stěžejní popis dále vztahuje ke způsobům, jakým ho využívá člověk. Domnívám se však, že tento oddíl spíše doplňuje náplň učebnice fyzické geografie a prostor mohl autor využít ke konkrétním případovým studiím, které souvisí s jednotlivými geosférami. Významným přínosem tak jsou zejména kapitoly věnující se globální změně klimatu, znečištění ovzduší, vodním zdrojům či globální chemické kontaminaci.

Čtvrtý oddíl, Odpovědi, považuji z celé publikace za nejprínosnější. I když je jeho název mírně zavádějící, nejedná se o klasické kladení otázek a jejich zodpovídání, dokumentuje v podobě 15 kapitol provázanost životního prostředí s politickými, ekonomickými, sociálními, kulturními, technologickými, právními a dalšími aspekty. Opět nezabíhá do detailu, ale přehlednou a obsahově pestrou formou představuje témata související s veřejnou správou a samosprávou, právními podobami udržitelnosti, přístupy Evropské unie, globálních institucí angažující se v otázkách životního prostředí atd. Zmíněna je také ekonomie životního prostředí a podíl veřejných statků a podniků v otázce trvalé udržitelnosti. Jednotlivé kapitoly jsou taktéž doplněny odkazy na další zdroje informací.

V pátém oddílu, Epilog, předkládá autor výhledy do budoucna jak v otázkách přirozeného pohybu světové populace, tak v otázkách vývoje ekologické stopy a scénářů primárních energetických nároků lidské populace.

Publikace Podmaněná planeta čítá celkem 420 stran. Podle způsobu předkládání informací a detailu je zejména určena novým zájemcům o problematiku udržitelnosti a snaží se jim stručným způsobem přiblížit klíčový záměr trvalé udržitelnosti. Navíc vhodně přispívá k rozšíření obzorů, které tak nejsou v rámci environmentálních témat svazovány pouze náplní ekologických aspektů environmentálního rozvoje. Domnívám se však, že takto postavená publikace mohla v daleko větší míře obsahovat ukázky případových studií, rozborů práce klíčových institucí či náhled do problematiky sběru a vyhodnocování dat s environmentální problematikou. Ačkoli se čtenáři mohou v některých částech ztráct, autor je odkazuje na další zdroje informací, kde si lze potřebný detail doplnit. Závěrem tak lze konstatovat, že publikace Bedřicha Moldana vhodně dokumentuje aktuální témata řešená na poli environmentalistiky a publikaci tak lze doporučit hlavně novým zájemcům a studentům environmentálních a přírodovědných oborů.

Aleš Ruda, Masarykova univerzita, e-mail: ruda@ped.muni.cz

M. Ouředníček, J. Temelová, L. Pospíšilová (eds.): Atlas sociálně prostorové diferenciacie České republiky / Atlas of Socio-spatial Differentiation of the Czech Republic. Karolinum, Praha 2011, 140 s. ISBN 978-80-246-1889-0.

Geografie a atlas patří nevyhnutelně k sobě. „Správný“ geograf se pozná podle toho, že každý atlas, který se mu dostane do ruky, všestranně analyzuje. U některých atlasů, které nabízí pedagogicky orientovaná či některá specializovaná nakladatelství, je tato analýza velice snadná, neboť se často jedná o „pouhou“ aktualizaci či dílčí modifikaci již tradičních kartografických děl. U recenzovaného atlasu je situace zcela odlišná, neboť jde o dílo do značné míry originální a původní.

Atlas prostřednictvím map, grafů, tabulek a doprovodných textů ilustruje a hodnotí procesy, které se rozhodujícím způsobem podílejí na formování sociálně-prostorové diferenciaci a významně ovlivňují kvalitu života obyvatelstva v obcích Česka po roce 1989. Atlas je členěn celkem do 13 kapitol, které jsou vzájemně provázány do jednoho organického celku. Každou kapitolu tvoří soubor mapových listů, doprovázený krátkým metodologickým a analytickým textem, podávajícím základní informace o sledovaném jevu. Zejména

zahraniční čtenáři ocení mutaci v anglickém jazyce. Recenzované dílo v určitých směrech navazuje na Atlas obyvatelstva Československé socialistické republiky, zpracovaný Geografickým ústavem ČSAV a vydaný v roce 1987.

Obsahově lze atlas považovat za unikátní dílo, neboť pokrývá, ilustruje a zejména hodnotí nejnovější etapy našeho společenského vývoje, a to na nejnižší hierarchické úrovni. Atlas dokáže odpovědět na řadu otázek současné ekonomické a sociální úrovně jednotlivých částí naší země. Sleduje rostoucí regionální socioekonomickou polarizaci národních systémů, prostorově reagující na předcházející nivelizační tendence. Přináší obraz o průběhu a důsledcích celého transformačního období.

Úvodní část sleduje administrativní uspořádání Česka a prostorovou diferenciaci jeho obyvatelstva. Následují oddíly věnované populačním strukturám (věkové a vzdělanostní). Prostorové dopady procesu stárnutí vysvětlují autoři existencí tří typů obcí, které se vyznačují specifickými vývojovými tendencemi. Nejrychleji stárnou pohraniční obce (v oblasti, kde proběhl po 2. světové válce odsun Němců a následné dosídlení, a proto byla ještě donedávna charakteristická relativně mladou populací), středně velká města a malé obce tzv. vnitřní periférie. Okruh zaměřený na nezaměstnanost a sociální dávky dokumentuje formování strukturálně postižených regionů – Ústecka a Ostravska a existenci tzv. vnitřní periférie. Ukazuje se, že nově existuje určitá eskalace sociální patologičnosti v návaznosti na formu tzv. kultury sociálních dávek. „Obecní rozpočty“ představují samostatnou kapitolu, která se snaží dokumentovat kvalitu života v obcích. Zajímavou konfrontací hodnocení vývojových změn dojížděkovosti do zaměstnání představuje soubor map v šestém oddíle, podchycujícím horizont 1991–2001. Vhodným doplňkem je analýza silniční dostupnosti a veřejné dopravy. Osmý oddíl je zaměřen na služby a infrastrukturu a zahrnuje vybavenost základními a mateřskými školami, lékařskou péčí, technickou infrastrukturou a poštou. Geografům je patrně nejbližší devátá kapitola, věnovaná migračním pohybům obyvatel, které jsou sledovány v horizontu let 1995–2006. Ten autoři zvolili záměrně, neboť odpovídá zásadním změnám ve vývoji tohoto procesu, suburbanizaci a částečně i deurbanizaci, které jsou patrné v zázemí velkých měst. Migračně ztrátová je již většina měst nad 10 tisíc obyvatel a některé lokality na periférii. Nejvyšší migrační obrat má logicky suburbanizovaná zóna, na mikroúrovni je patrný rostoucí gradient ve směru východ–západ. Identifikovatelná je rovněž zvyšující se polarita migračních procesů. Vedle obratu a salda jsou autory sledovány příklady extrémních hodnot a struktura migrantů podle věku (mladí lidé a senioři) a vzdělání (vysokoškoláci). Výrazně regionálním procesem je bytová výstavba, kde konstatujeme postupné zahušťování zón mezi velkými městy a novou rezidenční zástavbou. Patrné je zaostávání kdysi

Tab. 1 – Měřítko a metody tematické kartografie souboru map v recenzovaném atlase

měřítko	1:1 mil.	1:2 mil.	1:600 tis.	1:80 tis.	1:50 tis.	Celkem
počet map	29	19	5	2	2	57

metody tem. kartografie	kartogram				areálová			izolinie/izoplety		TM
	PK	NK	NK+KD	NK+T	A	K-A	A+KD	I	I+LZ+L	
počet map	1	20	15	1	8	3	3	4	1	1

Vysvětlivky a poznámky: PK – pravý kartogram; NK – nepravý kartogram; NK+KD – kombinace nepravého kartogramu s kartodiagramem; NK+T – kombinace nepravého kartogramu s metodou teček; A – pouze areálová metoda; K-A – na pomezí areálové metody a kartogramu; A+KD – kombinace areálové metody s kartodiagramem; I – pouze metoda izolinií/izopleť; I+LZ+L – kombinace metody izolinií s bodovými a liniovými znaky; TM – mapa s topografickým obsahem. V případě vícenásobných kartogramů v jedné mapě byl započítáván pouze jeden; metody, které mají s ohledem na téma spíše ilustrativní charakter, nebyly započítávány. Atlas neobsahuje číselná měřítko, u některých z grafických měřítek bylo nutné provést odhad.

rozvíjejících se regionů Ostravska a Ústecka. Následuje kapitola věnovaná vývoji využití ploch (zastavěné plochy a procesy změn krajiny), kde byla využita databáze Land Use/Cover Change Czechia (LUCC), zpracovaná geografy Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Závěrečné kapitoly, zaměřené na komerční suburbanizaci a rezidenční suburbanizaci na příkladu Středočeského kraje, lze považovat za určitou syntézu celého atlasu.

Z kartografického hlediska byla autory recenze provedena obsahová analýza atlasu, která se zaměřila především na vhodnost použité měřítkové řady souboru map a vyjadřovacích prostředků tematické kartografie a kompoziční prvky map. Některé charakteristiky jsou k dispozici v tabulce 1. Ačkoliv je více než polovina map v měřítku 1:1 mil., umožňují tyto mapy relativně snadno odečítat informace za jakékoli menší územní celky, včetně obcí. Práci s těmito mapami by ještě mohla usnadnit fólie s administrativním členěním s větším množstvím popsaných obcí (např. do úrovně ORP). Vzhledem ke geografické povaze atlasu by takto malým měřítkům map slušelo spíše nějaké geograficky používané kartografické zobrazení. Použití Křovákova geodetického zobrazení nepůsobí dobře. Měřítková řada byla zvolena vhodně (u mapy 4.3d je uvedeno špatné měřítko). V úvodu je zcela logicky uvedena mapa administrativního členění Česka, kterou lze považovat za mapu s topografickým obsahem. Z metod tematické kartografie je použito tradiční metody kartogramu a kombinace této metody s kartodiagramem, případně dalšími metodami (celkem cca 70 % map). Areálová metoda vychází, stejně jako kartogram, z hranic jednotlivých obcí, případně z hranic srovnatelných územních jednotek. Pozitivně hodnotíme snahu autorů zařadit další metody, které poskytují plastičtější pohled na danou problematiku. Těmito metodami je metoda izolinií, resp. izopleť a metoda teček. Zejména mapy 4.3ab či 11.2, které mají syntetizující charakter a kombinují kvantitativní jevy s kvalitativními, ocení leckterý z odborníků. U map 3.1, 3.2bd, 7.2 nebyly ovšem metody zvoleny vhodně. Správná by byla volba metody kartodiagramu, nicméně autoři recenze chápou, že v daném měřítku by tato metoda nebyla dobře čitelná. Realizace metody kartodiagramu formou prázdných kružnic u řady map (např. 4.2) je dobrým kompromisem pro zachování čitelnosti podkladového kartogramu.

Na základě analýzy použitých kartografických vyjadřovacích prostředků autoři recenze došli k následujícímu: používání rastrů bývá obecně problematické (dochází k tzv. chvění na hranách), limitní jsou totiž zejména tiskové možnosti. To se projevilo také v mapách recenzovaného atlasu, přesto byla zachována čitelnost a rozlišitelnost. Používání barvy v mapách je nadprůměrné, přesto se autoři dopustili určitých ne zcela šťastných neobvyklostí. Netradiční je zejména používání šedé barvy v barevné stupnici (mapy 3.2d, 10.1 a 13.1a). Ocenit musíme dobrý nápad s volbou barev pro kategorie areálové metody v mapách 8.1 a 8.2 (kombinace žluté barvy s modrou dává, jak známo, zelenou barvu, která zároveň asociuje pozitivní kumulaci obou poskytovaných služeb). V některých mapách dochází místy ke kolizím diagramů s popisem obcí (např. 9.4–6).

Znakový klíč a legendy jsou sestaveny víceméně srozumitelně, pouze u map 6.4–5 velikost diagramů v legendě neodpovídá velikosti v mapě, v mapě 7.2 způsobuje podobnost znaků (v barvě a velikosti, tj. síle linie) pro hranici kraje a železnici nepřehlednost. Je třeba upozornit na to, že v legendách je zvykem popisovat jednotlivé položky s malým počátečním písmenem. Z hlediska použitých stupnic kartogramů a řešení jejich legendy by některým mapám prospělo použití asymetrické divergentní stupnice (např. 2.1, 13.2), jako je tomu například u mapy 2.2. Jiným mapám (např. 6.2 a 6.3) by naopak prospěla sekvenční barevná stupnice, neboť opodstatněnost zlomové hodnoty není dostatečně vysvětlena. U těchto map není vysvětlen vznik hraničních hodnot, který není pravidelný a nevyhází ani z kvantilů (0, 10, 15, 20, 25, 80 minut), díky shodě nabízí ovšem srovnání mezi roky 1991 a 2001. U některých map (např. 2.2 či 4.3c) by bylo vhodné naznačit graficky průměrnou hodnotu sledovaného jevu.

Příklady komerční suburbanizace v oddíle 12.3 autoři demonstrují na ortofotomapách, v nichž jsou využity snímky z roku 2004. S ohledem na časová období by bylo vhodnější použití snímků z konce obou období, tj. z let 2000 a 2006, aby byl patrný vývoj i přímo z těchto snímků. Dostupnost takových snímků může však být obtížná. Z hlediska polygrafického je atlas zpracován dobře, při delším používání ovšem může hrozit, jak je zvykem u kroužkové vazby, vytrhávání listů.

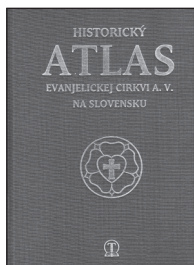
Dílo komplexní a syntetické povahy jako takové představuje významný vědecký počín české geografie po roce 1989. Je výsledkem dlouholeté soustavné práce členů editorského kolektivu z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy a dalších autorů v oblasti sociální a ekonomické geografie. Má nepochybně všestranné využití, a to nejen pro decizní sféru, silný je i jeho potenciál pedagogický. Jsme přesvědčeni, že by mohla vzniknout, při zakomponování dat ze sčítání lidu, domů a bytů v roce 2011, zjednodušená podoba atlasu, která by našla využití v geografickém vzdělávání, stejně tak v rámci krajských atlasů pro decizní orgány. Vzhledem k vyšší prodejní ceně (přes 1200 Kč) si jej patrně nepořídí běžný uživatel, obsah a možnosti využití atlasu nicméně zaručují, že se publikace natrvalo neusadí jen v knihovně a nestane se pouhou její ozdobou.

*Jiří Anděl, Jan D. Bláha, Univerzita J. E. Purkyně v Ústí nad Labem,
e-mail: jiri.andel@ujep.cz, jd@jackdaniel.cz*

D. Kusendová a kol.: Historický atlas Evangelické církve a. v. na Slovensku.

Tranoscius, Liptovský Mikuláš 2011, 112 map. ISBN 978-80-7140-365-4.

Po Atlasu církevních dějin českých zemí od Zdeňka Boháče (1999) bylo v minulém roce vydáno další rozsáhlejší religiózně-geografické dílo (atlas), které se tentokrát zabývá historickými aspekty rozmístění Evangelické církve augsburského vyznání (dále Evangelické církve a. v.) na Slovensku, resp. v dřívějším Uhersku. Početný kolektiv autorů pod vedením doc. Dagmar Kusendové přispěl tímto historickým atlasem ke stále opomíjenému výzkumu religii v geografickém i kulturně-geografickém výzkumu (Henkel 2011). 175 stran atlasu zahrnuje jak rozsáhlé mapové výstupy, tak i textovou

část, která uvádí a analyzuje každý z devíti chronologicky uspořádaných tematických bloků. Existence textové části vhodně vysvětluje historické souvislosti, což čtenáři následně usnadňuje a doplňuje orientaci při studiu mapové části. Autoři také zaznamenali do každé historické mapy současné politické hranice Slovenska, čímž umožnili snazší orientaci v dané problematice.

První tematický blok se zabývá počátky reformačního hnutí v Evropě i specificky v Uhersku. V této souvislosti autoři opomenuli významné reformační hnutí na území Čech, vycházející z husitství i pozdějších aktivit jednoty bratrské. Chvályhodný je také počín autorů zařadit a lokalizovat šlechtické rody, které podporovaly reformaci v Uhersku, jelikož právě tyto panovníci byli nositeli, resp. spolunositeli reformačního hnutí v Evropě, a tedy i v Uhersku. Velmi cenná je také mapa 1.10, znázorňující evangelické školy v 16. století a tím i rozmístění a koncentraci evangelické církve nejen u šlechty, ale i u širšího obyvatelstva. Trochu zavádějící je na mapě 1.9 barevné označení jednotlivých superintendencí, které není označeno v legendě a slouží zřejmě pouze k rozlišení superintendencí mezi sebou.

Druhá kapitola zahrnuje vývoj institucionalizace evangelické církve v Uhersku, a to po Žilinském synodu roku 1610, a také ukázky dopadů protireformace a perzekuce evangeliků ze strany římskokatolické církve po Tridentském koncilu.

Třetí tematický blok shrnuje následný vývoj evangelické církve po Tolerančním patentu roku 1781 a také velký nárůst výstavby evangelických kostelů po vydání tohoto dokumentu. Podnětná je také mapa 3.2 evangelických obcí podle jazyka. Na území dnešního Slovenska byla evangelická církev mnohem více spjata se slovenštinou než maďarštinou.

Čtvrtý a pátý tematický blok zohledňuje období od Tolerančního patentu až po rozpad Rakouska-Uherska v roce 1918. Toto období je oproti předcházejícímu charakteristické větší náboženskou svobodou evangeliků, ale též rozpory uvnitř evangelické církve, které vykazovaly i národnostní rozměr. Němci a Maďari inklinovali spíše k liberálnějšímu proudu a Slováci naopak více k ortodoxní doktríně. Pro další religiózně-geografický výzkum je rovněž velmi cenná mapa 4.2.5, která zohledňuje národnostní strukturu evangeliků v Uhersku k roku 1880. Překvapivá je výpověď mapy 4.2.8, že i přes poměrně značnou náboženskou svobodu obyvatel evangelického vyznání vzniklo v průběhu 19. století na území dnešního Slovenska málo nových evangelických církevních sborů oproti předcházejícímu období.

Šestý blok pojednává o situaci evangelíků v období první Československé republiky až do druhé světové války. Atlas nadále poukazuje na skutečnost, že hlavní prostorová koncentrace evangelíků se nacházela na středním Slovensku a také na severu Nitranského seniorátu, při hranicích s Českem. V tomto religiózně svobodném prostředí došlo také k založení evangelické teologické vysoké školy roku 1919 a celé teologické fakulty roku 1934.

Sedmý tematický blok představuje vývoj Evangelické církve a. v. na Slovensku v období od konce druhé světové války až po pád komunistické diktatury roku 1989. V této době došlo třikrát ke změně územní organizace evangelické církve na Slovensku, a to v letech 1945, 1953 a 1965. Komunistická diktatura se snažila vytěsnit církev z veřejného života, což ovšem vedlo k prohloubení náboženského života evangelíků a také k prvnímu evangelickému překladu Bible do slovenštiny roku 1979.

Osmý tematický díl popisuje prvních dvacet svobodných let vývoje evangelické církve po pádu komunistického režimu až po rok 2010. Kromě tradičního kartografického zobrazení vybraných výsledků ze Sčítání lidu, domů a bytů z roku 1991 autoři poukazují zobrazením bohoslužebného jazyka mapou 5.3.6 například také na vysídlení obyvatelstva německé národnosti, a to především z oblasti Tatranského seniorátu, kde ještě ve dvacátých letech 20. století bylo přes 20 německých sborů.

V poslední části autoři kartograficky zobrazují výsledky religiozity především ze Sčítání lidu, domů a bytů z roku 2001 se specifickým zaměřením na rozmístění vybraných jevů u evangelíků. Výsledky religiozity jsou pak vztaženy k demografické a vzdělanostní struktuře obyvatelstva. V této souvislosti je pro religiózně-geografický výzkum škoda, že autoři nepoužili také metodu komparace pro ilustrování role evangelického obyvatelstva ve většinově katolické společnosti. Nabízí se například srovnání míry rozvodovosti, počtu dětí v rodinách nebo nejvyššího dosaženého vzdělání u evangelíků a u všech obyvatel Slovenska.

Historický atlas Evangelické církve a. v. na Slovensku představuje velmi cenný podklad pro další nejen geografický výzkum role náboženství, resp. reformace na území dnešního Slovenska. Autorům se podařilo shromáždit často těžko dostupná historická data o religiozitě v Uhersku a tím zpřístupnili výstupy archivních materiálů geografické i široké veřejnosti. Historický atlas evangelické církve na Slovensku sledují s určitou závistí, že se podobné dílo nepodařilo zpracovat v Česku ani za 22 let náboženské svobody. Jistě se v tomto odráží i skutečnost, že náboženství hraje na Slovensku mnohem významnější roli ve společnosti než v Česku. Historickému atlasu přeji dostatek čtenářů a tím i rozšíření zatím nedostatečného religiózně-geografického výzkumu jak na Slovensku, tak i v celé Evropě.

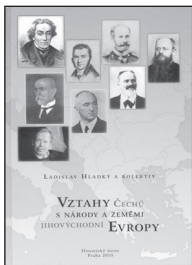
Literatura:

- BOHÁČ, Z. (1999): Atlas církevních dějin českých zemí 1918–1999. Karmelitánské nakladatelství, Kostelní Vydří, 175 s.
- HENKEL, R. (2011): Are geographers religiously unmusical? Positionalities in geographical research on religion. In: *Erdkunde*, 65, 4, s. 389–399

*Tomáš Havlíček, Univerzita Karlova v Praze,
e-mail: tomas.havlicek@natur.cuni.cz*

L. Hladký a kol.: Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy.

Historický ústav, Praha 2010, 368 s. ISBN 978-80-7286-171-2.

Encyklopedická práce se ve vědních oborech obvykle ne-
setkává s výraznějším uznáním, natož s kladným ohodno-
cováním podle metodik. Občas je tedy třeba příslušným
dopomoci – třeba upraveným a doplněným vydáním textů
v podobě monografie, která navíc nemusí být úplně přes-
ně svázána encyklopedickými pravidly. Právě takovým
případem úspěšného využití je monografie Vztahy Čechů
s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy, vydaná v roce 2010
Historickým ústavem AV ČR, v. v. i. v jeho stejnojmenném
nakladatelství. Texty, původně psané pro (pomalu, ale jistě)

vycházející Akademickou encyklopedii českých dějin, byly doplněny, aktualizovány a především viděnou včetně bohatého poznámkového aparátu, který z nich udělal skutečnou kolektivní monografii. Z původně encyklopedických hesel tak vznikla jedinečná příručka nejen pro specialisty-balkanisty, ale také pro historiky, geografy, novináře se specializací na Balkán a vůbec všechny, kdo se zajímají o tento drsný kout Evropy a o český vztah k němu. A přímo povinnou četbou by měla být pro české diplomaty a další odborníky, kteří v těchto zemích působí.

Pojetí jihovýchodní Evropy ve vydané publikaci je značně široké, rozhodně širší, než její omezení na (navíc mnohdy spíše pejorativně užívané) označení „Balkán“. Kniha je rozdělena do celkem 15 kapitol, z nichž 14 se věnuje jednotlivým státům regionu od Slovinska po Turecko a od Řecka po Moldavsko (včetně nově vzniklého Kosova; důvody, proč byly ty které země pojaty, jsou uvedeny v úvodní kapitole), patnáctá pak v obecnější rovině sleduje česko-jugoslávské vztahy v době, kdy jihoslovanská federace, alespoň v politické rovině, překryla odstředivé tendence jednotlivých národů.

Časově je kniha zaměřena na celou šíři dějin, počínaje tedy středověkem (mj. vzájemná dynastická propojení za Přemyslovců, či, ještě dříve, dokonce tradice cyrilometodějská) a tureckými válkami. Devatenácté století pak bylo pro rozvoj českých vztahů s jihovýchodní Evropou obdobím rozmachu: ne se všemi státy ale byly na stejné intenzitě. Vždyť do sledovaného regionu patří jak Slovinsko a Chorvatsko, tedy země, existující s námi v rámci Rakousko-Uherska a fungující již na principech klasické parlamentní demokracie, tak divoké a mnohdy teprve vznikající monarchie v Srbsku, Černé Hoře či Bulharsku. Jinou dimenzi měl vztah k antickou ovlivněnému (a do antiky idealizovanému) Řecku a zas odlišnou vůči rozkládajícímu se osmanskému impériu. Mnozí z českých badatelů jsou jako zakladatelé zejména slavistiky na Balkáně dodnes uctíváni (Dobrovský, Šafařík, Jireček aj.).

„Objevitelskou“ fázi devatenáctého století ukončily krvavé řeže první světové války a následná změna politické situace, kdy se našimi spojenci v tzv. Malé dohodě stalo Rumunsko a zejména nově vzniklé Království Srbů, Chorvatů a Slovinců, později roku 1929 přejmenované na Jugoslávii. Druhá světová válka a její opět dramatický průběh pak předznamenal nástup komunistických režimů, jak u nás, tak ve sledovaném regionu – ale opět odlišně v jednotlivých státech. Zatímco Bulharsko bylo jako věrný spojenec u nás důsledně propagováno (a proto je také tolik literatury o česko-bulharských a bulharsko-českých vztazích), vztah k Jugoslávii nebo dokonce Albánii (a jejímu bizarnímu režimu)

byl poněkud ambivalentní. Řecko a Turecko dokonce stály na té „špatné“ straně. Možnost hlubšího rozvoje vztahů po roce 1989 zase ovlivnila série krvavých konfliktů v bývalé Jugoslávii a složitá orientace v nich, i třeba z pohledu naší ne zcela objektivní zahraniční politiky. Kniha o našich vztazích s jihovýchodní Evropou samozřejmě neopomíná ani závěr dvacátého a počátek jednadvacátého století, kde autoři mohli prezentovat i dosud vědecky nepublikovaná fakta, týkající se mj. českého vztahu ke konfliktům 90. let 20. století, až po ne zcela šťastnou českou reakci na kosovskou válku v roce 1999.

Česká balkanistika řadu prací na podobné téma již publikovala, byť ne vždy stejnou intenzitou: zatímco třeba o vztazích k Jugoslávii a zejména k Bulharsku byly publikovány celé monografie (jakkoli je z nich dnes třeba místy setřít ideologický nános, bez kterého by v 70. či 80. letech 20. století prostě nemohly vyjít), hledat české stopy na Kypru nebo i v Turecku, dosud ve vědecké práci sledovaných pouze okrajově, bylo doslova průkopnickou prací.

A že těch českých stop bylo! Primárně je tu kladen důraz na politickou rovinu, ale opomenuty nejsou ani kontakty vojenské, hospodářské, literární či obecně kulturní, ani vědecké. Ostatně již od 19. století se v řadě oborů naše společnost na Balkán z různých důvodů zaměřovala; v kurzu byla zejména Jugoslávie a prakticky po celé dějiny nám sympatické Bulharsko (kde navíc existuje i relativně rozvinutá bohemistika včetně studia bulharsko-českých vztahů v průběhu dějin). Přece jen ale politická složka v textu převažuje a odborné kontakty jsou naznačeny jen obecně, třeba osobnost J. V. Daneše je zmiňována jen velmi letmo (byť jeho výzkumy jsou na řadě míst dodnes základem vědeckého poznání balkánských zemí a pro nějž „Sarajevo bylo druhou Prahou“) a navíc s opakovanou chybou ve jménu (Václav místo Viktor). Zkrátka ta desetiletí, kdy se dějiny geografie u nás studovaly pouze okrajově, jsou znát i v nedostatečném odborném zpracování – a tak pro autory, kteří nejsou geografy, jsou tyto údaje vlastně nedostupné.

Mluvím-li o autorech – tvůrce knihy je třeba zmínit podrobněji. Přestože na obálce je jako hlavní redaktor uveden Ladislav Hladký, na knize se podílelo celkem 17 odborníků, včetně zahraničních. Od renomovaných vědců, jako jsou Hladký, specialista na Rumunsko, Miroslav Tejchman, znalec Bulharska (a zdaleka nejen toho, mj. též významný badatel v oboru česko-slovenských vztahů), Jan Rychlík či již zemřelý albanolog Pavel Hradečný, až po vědecké naděje začínající, ale nikoli bezejmenné, jako jsou František Šístek či Filip Šisler; z autorů cizího původu to jsou např. Adin Ljuca (ač dlouhodobě působící v Praze), Konstantinos Tsivos nebo Vladimír Penčev. Redakce, tvořená Ladislavem Hladkým a trojicí mladých vědeckých pracovníků (Janou Hrabcovou, Františkem Šístkem a Petrem Stehlíkem), ovšem dokázala textům dát takřka jednotný tvar, v němž nejsou rozdíly mezi autory příliš znát. Pochopitelně ve snaze dát prostor všem zemím lze někdy pozorovat snahu o větší stručnost a přehlednost (mj. u Bulharska), někdy naopak je text až detailně propracovaný (např. u Černé Hory).

Co se týče užité literatury, je kniha zároveň i poměrně podrobnou bibliografií k dějinám Balkánu (aspoň s ohledem na práce vzešlé z českého prostředí); užity jsou jak odborné práce – třeba dějiny Bulharska byly českými autory za posledních 150 let zpracovány čtyřikrát, stručný text autora této recenze nepočítaje –, tak i literatura populárnějšího charakteru, místy včetně využití turistických průvodců či dokonce internetových zdrojů, k nimž jinak v historické obci bývá

jistá nedůvěra. Zde obvykle k dobru věci. Knize nechybí ani obrazová příloha, i když zejména mapový doprovod by mohl být obsažnější.

Jako recenzent bych měl být kritickým – i tam, kde to není jednoduché. Práce sama sebe neprezentuje jako výsledek jednotlivého bádání v archivech, už vzhledem ke své komplexnosti. Hledat jednotlivé drobné nepřesnosti či dokonce překlepy, beztak ojedinělé, mi připadá příliš malicherné. Výtky významnějšího, koncepčnějšího rázu mám tak především u dvou záležitostí. Jednak u výše zmíněného ne snad opomenutého, ale jen stručně zmíněného poznání v přírodních vědách (včetně onoho Daneše a geografů vůbec). Jednak u hesla česko-moldavských vztahů, které je (ze zadání) pojato jako nová státní entita a popisuje jen období od roku 1991, jímž ovšem vzájemné vztahy nezačínají; přičemž starší kontakty nelze automaticky včlenit do česko-rumunských. Například otázka české rolnické kolonizace v Moldavsku, z níž vychází dodnes existující krajanská komunita, je spíše záležitostí česko-ruskou. Každopádně by ale zájemce o obor (a vlastně o žádnou ze sledovaných zemí) kniha Vztahy Čechů s národy a zeměmi jihovýchodní Evropy minout rozhodně neměla. A pro editory: co takhle další oblasti, třeba v západní či severní Evropě, případně v „širěji pojatém“ ruském impériu? Základ v podobě hesel akademické encyklopedie je již přece napsán...

*Jiří Martínek, Historický ústav AV ČR, v. v. i., Praha,
e-mail: martinek@hiu.cas.cz*

J. H. Bernard: Za nerosty čtyřmi světadíly aneb Zážitky českého mineraloga.
Česká geologická služba, Praha 2011, 230 s., 96 foto. ISBN 978-80-7075-755-0.

Když v roce 1965 vyšla v Nakladatelství ČSAV kniha doc. Jana Kutiny z Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze nazvaná „Za nerosty dvěma světadíly“, znamenala určitý nový směr v poválečné vědecko-populární literatuře. Autor v ní svěžím stylem na hranici mineralogie a cestopisu přiblížil jednak vlastní odbornou problematiku, jednak život v zemích, o jejichž návštěvě mohl běžný občan Československa v tehdejší době tzv. výjezdních doložek a bez směnitelnosti české koruny jen snít. Na uvedenou knihu nyní, téměř po 50 letech, svým způsobem navázal Kutilův přítel a kolega, přední český mineralog doc. RNDr. J. H. Bernard, CSc. sepsáním univerzálněji zaměřeného díla. V něm se pozorný čtenář, a to zdaleka ne jen mineralog, ale především geolog a geograf, seznámí s odbornými a cestovatelskými zážitky a se životem – někdy i dobrodružným – v takových zemích, jako jsou Maroko, Etiopie, Kongo-Zair, Nigérie, Barma, Turecko, v nichž autor pracoval celkem 8 let jako expert UNESCO a dalších agentur OSN. Kromě toho získal cenné, např. i diplomatické zkušenosti při četných návštěvách vědeckých sympozií, kongresů, výstav apod. také v USA, Kanadě, Velké Británii, Španělsku, Finsku, Švýcarsku, Irsku, Německu, Francii, Itálii, Iráku, Íránu, Kuvajtu, Sýrii, Libanonu, Indii, Srí Lance, Thajsku, Japonsku, na Filipínách, v Ugandě, Rwandě, Burundi, Gruzii, Rusku, Kyrgyzstánu, Uzbekistánu a samozřejmě na Slovensku. Pro geografy budou mimořádně cenné nejen informace o nerostném bohatství jednotlivých zemí, ale také osobní zkušenosti z poznání významných světových lokalit, popř. z fárání

do dolů těžících nejrůznější rudní ložiska. Bez zajímavosti nejsou ani zážitky ze setkání s významnými osobnostmi (např. etiopský císař Haile Selassie, náš Alexander Dubček jako velvyslanec v Ankaře) a kontakty s předními světovými mineralogy (prof. H. Strunz aj.). Zajímavé jsou i autorovy náhledy do zákulisí českých úřadů, v jakém se v padesátých až osmdesátých letech rozhodovalo třeba o tom, kdo jako expert do zahraničí pojede a kdo nikoliv.

Kniha je náležitě ilustrována působivými, převážně barevnými fotografiemi s krajinářskou, přírodovědeckou i společenskou tematikou. Jako určitá kuriozita působí v závěru abecední seznam (nikoliv rejstřík, protože, žel, chybějí odkazy na čísla stránek!) více než 130 minerálů nazvaných podle osob (např. kettnerit, kutinait, také bernardit atd.) nebo podle zeměpisných jmen lokalit (např. kutnohorit, písekit, iráquit apod.), s nimiž měl autor osobně co činit.

Jde bezesporu o pozoruhodné originálně zpracované dílo na pomezí mineralogie, cestopisu a autobiografie, v němž autor předává své mnohaleté osobní zkušenosti z mineralogického, pedagogického a koneckonců i společenského dění doma i ve světě. Určitě poskytne vítané informace pro naše vědecké pracovníky, kteří se chystají na studijní pobyty, stáže nebo dlouhodobější činnost v zahraničních zemích.

Josef Rubín, Praha